

Д. В. Бірюкова
 Д. В. Бирюкова
 D. V. Biryukova

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
 Днепрпетровский национальный университет имени Олеся Гончара
 Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

**ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АЛГОРИТМ КОНСТРУЮВАННЯ ІНТЕР'ЄРУ
 В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
 ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АЛГОРИТМ КОНСТРУИРОВАНИЯ
 ИНТЕРЬЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ
 LINGVOKOGNITIVE ALGORITHM OF INTERIOR CONSTRUCTION
 IN LITERATURE DISCOURSE**

Досліджено лінгвокогнітивний алгоритм описів інтер'єру в англomовному літературному дискурсі. Розглянуто поняття "фрейм" та виокремлено чотири основних підходи до його розуміння у мовознавстві. На основі аналізу емпіричного матеріалу досліджено мовну специфіку інтратекстових описів інтер'єру, враховуючи зв'язок ментального рівня опису з вербальним, складено фреймову модель описів інтер'єру та окреслено її складові. Встановлено, що процес кодування і декодування опису інтер'єру можна співвіднести із узагальненим знанням, тематично інтегрованим до предметно-центричної фреймової моделі, яка складається із системи пропозицій, де до одного й того самого логічного суб'єкта приєднується декілька логічних предикатів, що надає цьому дослідженню інновативного характеру. Будова фрейму "опис інтер'єру" цілком відповідає усталеним у лінгвістиці уявленням про фреймову структуру і має вигляд трирівневої мережі, яка складається зі слотів і зв'язків між ними. Така фреймова модель, що є нелінійною концептуальною логіко-лінгвальною моделлю знань, яка експлікує можливості внутрішнього розподілу системи вхідних у модель понять, дозволяє структурувати, упорядкувати інформацію, пов'язану з описом інтер'єру в англomовному художньому дискурсі. Результати дослідження мають характер пошуку методології дослідження феномена «інтер'єр» як композиційно-мовленевої форми дескриптивного жанру дискурсу, мають на меті виділити екстралінгвальні дані та факти для подальшого їх співвідношення із суто лінгвістичними даними.

Ключові слова: фреймова модель, слот, пропозиція, опис інтер'єру, художній дискурс.

Исследован лингвокогнитивный алгоритм описаний интерьера в англоязычном литературном дискурсе. Рассмотрено понятие «фрейм» и выделены четыре основных подхода к его пониманию в языкознании. На основе анализа эмпирического материала исследована языковая специфика интратекстовых описаний интерьера, учитывая связь ментального уровня описания с вербальным, составлена фреймовая модель описаний интерьера и обозначены ее составляющие. Установлено, что процесс кодирования и декодирования описания интерьера можно соотнести с обобщенным знанием, тематически интегрированным в предметноцентрическую фреймовую модель, которая состоит из системы предложений, где к одному и тому же логическому субъекту присоединяется несколько логических предикатов, придает этому исследованию инновативный характер. Строение фрейма «описание интерьера» вполне соответствует сложившимся в лингвистике представлениям о фреймной структуре и имеет вид трехуровневой сети, которая состоит из слотов и связей

между ними. Такая фреймовая модель, является нелинейной концептуальной логико-лингвальной моделью знаний, которая эксплицирует возможности внутреннего распределения системы входящих в модель понятий, позволяет структурировать, упорядочить информацию, связанную с описанием интерьера в англоязычном художественно дискурсе. Результаты исследования носят характер поиска методологии исследования феномена «интерьер» как композиционно-речевой формы дескриптивного жанра дискурса.

Ключевые слова: фреймовая модель, слот, пропозиция, описание интерьера, художественный дискурс.

The article investigates cognitive algorithm of interior descriptions in English literary discourse. The notion of "frame" is studied and four basic approaches to the understanding of this term in linguistics are distinguished. Based on the analysis of empirical research materials, the linguistic specificity of intratextual descriptions of the interior is investigated and, including the connection between mental level of description and verbal one, the frame model of interior descriptions is constructed and its components are elicited. It is established that the process of coding and decoding of the description of an interior can be correlated with the generalized knowledge thematically integrated in object centered frame model which consists of system of propositions. In this model, some logic predicates join one logic subject, which is in the focus of the model. This idea gives the research innovative character. Frame structure of "interior description" is consistent with the established notions of a frame structure in linguistics and looks like a three-level network that consists of slots and connections (propositions) between them. This frame model, which is nonlinear logic-lingual conceptual model of knowledge and explicates opportunities of internal distribution of concepts included into model, allows to structure and organize information related to the interior description in English literary discourse. Results of the research have character of search of methodological investigation of the phenomenon «interior» as composite-speech form of a descriptive genre of discourse, and define extralinguistic data and facts for their further correlation with linguistic data.

Keywords: frame model, slot, proposition, interior description, an art discourse.

Опис є формою «словесного живопису», що створює в уяві читача образ предмета або явища матеріальної дійсності, фіксує його властивості синхронно, у статичі. Предметом інтратекстового художнього опису найчастіше стають портрет, пейзаж та інтер'єр. Останній описує внутрішній простір приміщення, створює образ домівки [1, с. 8].

У сучасній лінгвістичній літературі накопичений багатий досвід вивчення інтратекстових описів. При цьому досі основна увага приділялася переважно їх поверхневим структурам – лексико-граматичним, композиційним чи типологічним особливостям описів [5; 6; 9].

Актуальність даної розвідки визначається зверненням до когнітивного аспекту інтратекстових описів інтер'єру, адже «будь-яке мовне явище може вважатися адекватно описаним і поясненим лише тоді, коли воно розглянуте на перетині когніції і комунікації» [4, с. 11–12]. Отже, *об'єктом* даної статті є інтратекстові описи інтер'єру (далі – ОІ), а *предметом* – фреймова структура, що лежить в їх основі.

Як «структура даних для представлення стереотипної ситуації» [11], *фрейм* може слугувати основою когнітивної (концептуальної) моделі будь-якого дискурсу або його фрагменту завдяки своїй конвенційності. Він являє собою багатоаспектний когнітивний феномен, безпосередньо пов'язаний із процесами мовної категоризації, зберігання та представлення інформації, а також із продукуванням мовлення та організацією дискурсу [3, с. 142].

Дослідженню фреймів присвячено багато робіт іноземних і вітчизняних лінгвістів. О.О. Коляденко здійснює спробу теоретично узагальнити усе розмаїття витлумачень цього терміна та виокремлює чотири основних підходи до його розуміння у мовознавстві: 1) як системи вибору мовних засобів – граматичних правил, лексичних одиниць, мовних категорій, – пов'язаних із прототипом сцени (Ч. Філлмор); 2) як цілісного уявлення про багаторівневий концепт (З.Д. Попова, Й.А. Стернін, А.П. Бабушкін); 3) як когнітивної моделі, що репрезентує знання й оцінки, пов'язані з конкретними, часто повторюваними ситуаціями (Ф. Унгерер, Х.-Й. Шмідт); 4) як одиниці знань, організованої навколо концепту, що містить відомості про суттєве, типове та можливе для цього концепту в межах певної культури (Т.А. ван Дейк, Р. Богранд, В. Дреслер) [3, с. 140].

Багатовимірність і багатоаспектність фреймів зумовлюють не лише велику кількість підходів до витлумачення їхньої природи, але й допускають багато варіантів їхньої класифікації, зокрема, за такими параметрами, як походження (первинні та вторинні фрейми), концептуальне наповнення (статичні й динамічні фрейми), ієрархічна організація (прості/базисні та складні/комплексні фрейми) [3, с. 142–143].

Для моделювання когнітивної структури художнього ОІ доцільною видається опора на оригінальне витлумачення фрейму М. Мінським як певного способу організації даних, що репрезентують набуті досвідним шляхом знання про певну стереотипну ситуацію (дію, образ, розповідь тощо) [11], адже воно найточніше відповідає природі самого ОІ. Останній відтворює фрагмент фіктивного світу, в якому суб'єкт (персонаж, оповідач) сприймає візуальну інформацію (інтер'єр приміщення) і фіксує набуте знання вербально. При цьому, з когнітивної точки зору, відбувається таке: пізнаючи нову ситуацію, людина обирає зі своєї пам'яті структуру (образ) для того, щоб шляхом змінення в ній окремих деталей пристосувати її для розуміння більш широкого класу явищ або процесів [11].

За **походженням** фрейм, що лежить в основі інтратекстових ОІ, є первинним, тобто таким, що відповідає первинним схемам сприйняття та інтерпретації подій, задає їх загальне розуміння й перспективу; дозволяє локалізувати, сприймати, визначати безмежну кількість подій та давати їм найменування. І. Гофман розрізняє природні й соціальні первинні фрейми. Перші кваліфікують події як неспрямовані, безцільні, неживі, в той час як другі «забезпечують фонове розуміння подій, в яких беруть участь воля, цілепокладання та розумність – жива діяльність, втіленням якої є людина» [10, с. 81–82].

Фрейм опис інтер'єру належить до класу соціальних, адже він визначає ситуацію (зовнішній вигляд приміщення) за певними стандартами, соціальною оцінкою, що спирається на елегантність, тактичність, смак тощо. Це цілком узгоджується з думкою мистецтвознавців про те, що інтер'єр є не лише середовищем існування індивіда, але й необхідною умовою її спілкування з іншими людьми, а отже, його можна вважати своєрідною соціальною системою знаків [8, с. 255].

За **концептуальним наповненням** мовознавці розрізняють статичні та динамічні фрейми [7, с. 646]. Такі онтологічні властивості інтратекстових ОІ, як статичність та синхронність, свідчать про приналежність однойменного фрейму опису інтер'єру до перших. На відміну від динамічних когнітивних структур на кшталт сценарію (скрипту), які фіксують процедурні знання про перебіг подій, він містить знання про інтер'єр приміщення як певний стан речей, адже опису за визначенням підлягає «об'єкт позамовної дійсності, що розглядається у статичі» [9, с. 19].

Статичному характеру фрейму опис ІНТЕР'ЕРУ жодним чином не суперечить наявність особливого типу ОІ, семіотична структура яких містить акціональні дієслова (*to decorate, to fashion, to cover, to line* тощо), оскільки в даному випадку має місце не вияв динаміки дії, а результат процесуального розвитку. Пор.: *The room had been fashioned into a small museum, and the walls were lined by a number on glass-topped cases full of that collection of butterflies and moths /Complete Sherlock/.*

За **ієрархічною організацією** фрейми поділяються на прості (базисні) і складні (комплексні). Перші здійснюють категоризацію вербалізованої інформації за найзагальнішими принципами – предметним, акціональним, посесивним, таксономічним і компаративним, у той час як другі утворюються внаслідок інтеграції декількох базових фреймів. опис ІНТЕР'ЕРУ являє собою предметний базисний фрейм, оскільки лежить в основі початкового сприйняття, усвідомлення та вербалізації інтер'єру як «інформації онтологічного плану про предмети світу, в якому існує людина» [2, с. 56].

Аналіз мовної специфіки інтратекстових ОІ, а також зазначені характеристики фрейму опис ІНТЕР'ЕРУ дозволяють змоделювати його структуру (рис. 1), враховуючи зв'язок ментального рівня опису з вербальним. Так, будучи змістовим каркасом майбутнього висловлювання, фрейм уможливує перехід об'ємної ментальної одиниці в лінійну вербальну структуру [3, с. 140], що виявляється у своєрідному дуалізмі фреймової моделі, яка поєднує в собі когнітивне і мовне начала, зафіксовані категоріями «зміст» і «форма» відповідно.

Власне будова фрейму опис ІНТЕР'ЕРУ цілком відповідає усталеним у лінгвістиці уявленням про фреймову структуру і має вигляд багаторівневої мережі, яка складається з вузлів (слотів) і зв'язків між ними [11; 2]. Верхні, **суперординаційні вузли** мережі чітко визначені, оскільки сформовані поняттями, зміст яких завжди відповідає ситуації, яку цей фрейм представляє. При цьому вузли змістової та формальної шпальт поєднані пропозитивно: ситуація 'приміщення виглядає так' втілюється набором пропозицій, що зумовлені предметним характером базисного фрейму опис ІНТЕР'ЕРУ та встановлюють зв'язок між предметом і його властивостями. Так, приміщення (X) характеризується за своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними й темпоральними параметрами: 'X є СТИЛЬКИ' (кількість); 'X є ТАКЕ' (якість); 'X існує ТАК' (спосіб буття); 'X є/існує ТАМ' (місце буття); 'X є/існує ТОДІ' (час буття) [2, с. 56].

Як конститутивний елемент фрейму, пропозиція містить не лише прообраз певної ситуації (диктум), а й її суб'єктивну модальність, стратегії суб'єкта, прагматику, емоційність тощо. Саме тому інтер'єр приміщення (X) може отримувати суб'єктивну оцінку ТАК (приблизно – точно; норма – більше – менше; істинно – помилково; нейтрально – добре – погано) [Жаботинская, 2005, с. 56], оскільки більшість досліджуваних ОІ має персональний характер. Пор.: ... *the door was opened by a servant who took his coat and invited him into the very large room, which was very impressive. It seemed a very beautiful room. It contained so many handsome pieces of furniture and such rich rugs and hangings.*

На субординаційних рівнях розташовані **термінальні вузли** – облігаторні компоненти, вербалізація яких залежить від мовленнєвої ситуації [11]. У змістовому плані обов'язковими терміналами фрейму опис ІНТЕР'ЕРУ є 'предметність' і 'тривимірність', що фіксують просторові параметри інтратекстових ОІ. Засоби їх мовного втілення визначаються терміналами формального порядку 'холоніми' і 'партоніми' відповідно, в той час як 'константи-зв'язки' встановлюють зв'язок між ними та відбивають часові властивості описових текстів – статичність та синхронність.

Нижній рівень структури фрейму опис інтер'єру утворюється значеннями, які заповнюють термінали шляхом поглиблення інформації про ситуацію, а також завдяки наявності образного уявлення про неї. Так, термінал 'предметність' реалізується значеннями 'меблі', 'аксесуари', 'прикраси' тощо, які вербалізуються субстантивними лексемами на кшталт *bed, table, picture, biscuit-box*. Перелік значень, якими заповнюються термінал 'предметність', є відкритим і обмежується лише творчою уявою автора описового тексту. Пор.: *He had himself bought every article of furniture in the room: a black iron bedstead, an iron washstand, four cane chairs, a clothes-rack, a coal-scuttle, a fender and irons and a square table on which lay a double desk.*

На відміну від терміналу 'предметність', обсяг терміналу 'тривимірність' є обмеженим і чітко визначеним. Його формують значення 'висота', 'ширина' та 'довжина', що об'єктивуються прийменниками та прислівниками просторової семантики *on, in, at, behind, between, above* тощо.

Структура фрейму опис інтер'єру

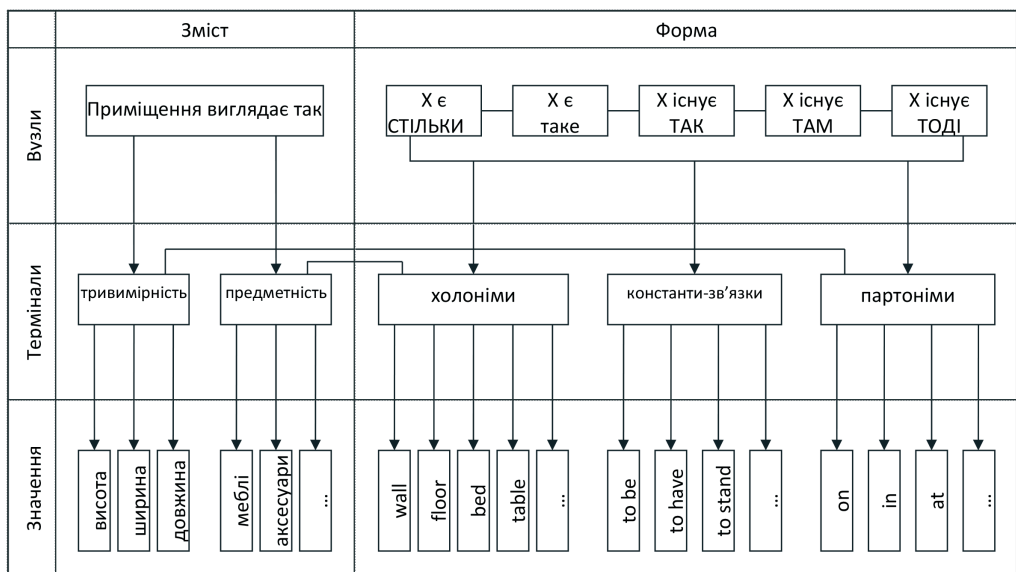

Рис. 1. Фреймова модель інтратекстових описів інтер'єру

Пор.: *A bookcase had been made in an alcove by means of shelves of white wood. The bed was clothed with white bedclothes and a black and scarlet rug covered the foot. A little hand-mirror hung above the washstand and during the day a white-shaded lamp stood as the sole ornament of the mantelpiece. The books on the white wooden shelves were arranged from below upwards according to bulk.*

Термінал 'константи-зв'язки' не має корелятив змістового плану. Його значеннями виступають дієслівні лексеми переважно неакціональної семантики – статуальні (*to be, to stand, to lie, to hang*), партитивні (*to belong, to consist*), посесивні (*to have*) та ін. Пор.: *There was the panelled drawing-room, where the huge chintz-covered arm-chairs stood, oases of comfort among the austere flesh-mortifying antiques.*

Отже, фреймова модель опис інтер'єру являє собою трирівневу мережу, утворену вузлами змістового і формального плану та пропозитивними зв'язками

між ними. Верхній шар мережі складають чітко визначені й незмінні суперординаційні вузли – образ ситуації ('приміщення виглядає так') і набір відповідних пропозицій ('X є СТИЛЬКИ', 'X є ТАКЕ', 'X існує ТАК', 'X є/існує ТАМ', 'X є/існує ТОДИ'). Низхідні рівні посідають термінали та їх значення, зумовлені онтологічною й семіотичною структурами інтратекстових описів інтер'єру.

У перспективі подальших досліджень доцільним видається вивчення концептуального контенту інтратекстових описів інтер'єру з метою встановлення їх лінгвокультурних та індивідуально-авторських особливостей.

Бібліографічні посилання

1. **Дмитриевская Л.Н.** Словесная живопись в русской прозе XIX – начала XX века : автореф. дис. на соискание ученой степени д. филол. н.: спец. 10.01.01 «Русская литература» / Л.Н. Дмитриевская // Литературный институт имени А.М. Горького. – М., 2013. – 36 с.
2. **Жаботинская С.А.** Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С.А. Жаботинская // *Zlovo z perspekywy jezykoznavcy i tlumacza* / за ред. Pstyga, Alicja. – Том II. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – С. 53–62.
3. **Коляденко О.О.** Термін фрейм у лінгвістиці / О.О. Коляденко // *Термінологічний вісник*. – 2013. – Вип. 2 (1). – С. 139–143.
4. **Кубрякова Е.С.** Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики // *Известия АН. Серия литературы и языка*, том 63, № 3. – М., 2004. – С. 3–12.
5. **Лобанова Г.А.** Описание как доминанта повествовательной структуры : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.01.08 «Теория литературы. Текстология» / Г.А. Лобанова // *Российск. гос. гум. ун-т*. – М., 2010. – 26 с.
6. **Русакова Н.В.** Темпоральные (лексические) и референциальные свойства текста типа «описание» : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. н. : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н.В. Русакова // *Бурятск. гос. ун-т*. – Улан-Удэ, 2010. – 26 с.
7. **Селіванова О.О.** Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. **Трусов Ю.В.** К проблеме художественного образа в дизайне интерьера / Ю.В. Трусов // *Вестник Адыгейск. гос. ун-та. Серия 2: Филология и искусствоведение*. – 2010. – № 1(55). – С. 252–256.
9. **Хамаганова В.М.** Семиотическая основа текста типа «описание» / В.М. Хамаганова // *Вестник Иркутск. гос. лингв. ун-та*. – Серия «Филология». – 2013. – № 3 (24). – С. 17–22.
10. **Goffman E.** Frame analysis: An essay on the organization of experience / E. Goffman. – Boston : Northeastern University Press, 1986. – 589 p.
11. **Minsky M.** A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://web.media.mit.edu/~minsky/>

Надійшла до редколегії 01.11.2015